

«Уніфікація» правил цивільного та господарського судочинства. Навіщо?

Радою з питань судової реформи при Президенті України було представлено одразу три проекти процесуальних кодексів: КАС, ЦПК та ГПК. При цьому зазначається, що змінами встановлюється чітке розмежування юрисдикції судів різних спеціалізацій (адміністративних, господарських і загальних), запровадження ефективних механізмів запобігання зловживанню процесуальними правами, дотримання стадійності судового процесу й розумних строків судового розгляду, розширення та посилення ролі альтернативних способів вирішення спорів, вирішення питання групових (або «класових») позовів та інші питання, які дозволять зменшити навантаження на судову систему. Та чи так це насправді? Чи дійсно таким шляхом відбудеться чітке розмежування юрисдикцій?

Олександр ІЛЛАРІОНОВ,
старший науковий співробітник
відділу проблем господарсько-правового
забезпечення економічної безпеки держави Інституту
економіко-правових досліджень НАН України

Найбільший інтерес (з огляду на заявлене розробниками проекту) викликає Глава 2 проекту «Юрисдикція» (значно розширений аналог статті 12 діючої редакції ГПК). Стаття 21 «Справи, що відносяться до юрисдикції господарських судів» проекту значним чином деталізує вже сталий перелік справ, що розглядаються господарськими судами, відповідно до згаданого аналогу статті в чинній редакції ГПК. Але «диявол ховається в деталях». Для прикладу, господарські суди (за проектом) розглядають справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, що не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи-підприємці. Тут виділено три моменти.

Щодо правочинів у господарській діяльності

Перший момент. Що це за правочини в господарській діяльності? Правочин — поняття цивілістики і, гадається, не слід засмічувати подібною термінологією процесуальні кодекси (та інші нормативно-правові акти) в інших самостійних галузях як матеріального, так і процесуального права. Традиційним (усталеним) для господарського законодавства (та господарсько-процесуального законодавства) є термін «господарський договір», і жодні заміники в даному випадку не принесуть нічого іншого, крім додаткової плутанини. Розумію, «декодифікаторами» господарського законодавства (ініціаторами та ідейними наставниками скасування Господарського кодексу) в листопаді 2015 — березні 2016 року було взято на озброєння метод

«подолання дуалізму в регулюванні та «витіснення господарсько-правової термінології» з діючого законодавства. Тож в даному випадку можемо спостерігати саме ці прийоми під, на перший погляд, «уніфікацією» процесуального законодавства.

Другий момент. Визначення господарської діяльності міститься в пункті 1 статті 3 Господарського кодексу України й розуміється діяльність суб'єктів господарювання в сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Тобто діяльність лише суб'єктів господарювання! Однак учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності (стаття 2 ГК). Тобто маємо спробу обмежити юрисдикцію господарських судів лише розглядом справ з приводу здійснення господарської діяльності за участю лише суб'єктів господарювання, а не спорів у сфері господарювання за участю також органів державної влади та місцевого самоврядування. Такі спори, гадаю, намагатимуться передати до відання адміністративних судів і тим самим виконати давнішу мрію «стиківки» предметів адміністративного та цивільного права без «невідомої прикордонної зони» у вигляді господарського законодавства, що ґрунтується на забезпеченні публічних та приватних інтересів в її поєднанні, у регулюванні спільними методами вертикального

(організаційного) та горизонтального (договірного) аспектів в сфері господарювання. За текстом представленого проекту ГПК підміна (чи «уніфікація») термінології зустрічається скрізь. А чому саме уніфікація відбулася із застосуванням цивілістичної термінології, а не, скажімо, термінології науки трудового права? Чи кримінального? (Маю на увазі те, що представники даних наук нерідко виказують свої «побажання» щодо моделей правового забезпечення тих чи інших господарських відносин).

Третій момент. «... Крім правочинів, стороною яких є фізична особа, що не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи-підприємці». Ну, звісно, тут уже неприкритий натяк на те, що питання забезпечення зобов'язань регулюються Цивільним кодексом, то і юрисдикцію господарських судів щодо

відповідних юридичних фірм? Питання риторичне. Згадаємо, але саме юрисконсульти державних підприємств у 50–60-х роках минулого століття стояли для витоків реабілітації та реставрації науки господарського права. Новий метод «декодифікаторів» господарського законодавства — рубати саме ідеологічні підвалини науки.

Якщо для авторів судової реформи в такому форматі стоїть знак рівності в способах захисту прав та законних інтересів громадян і суб'єктів господарювання, то мені шкода за їх професійну кваліфікацію, якщо в ній (в кваліфікації) справа. І знову набуває актуальності порівняння (вже не пам'ятаю якої за порядком спроби нав'язати вигідне правове забезпечення судової реформи суспільству) з гібридом коня та «трепетної» лані, як колись охарактеризували проект Цивільного кодексу України, який на сьогодні набув статусу закону разом із деформованим

торіальних громад та держави в Україні. Гадаю, що подібна «уніфікація» — запізніле відлуння «вивчення доцільності скасування Господарського кодексу» з боку Мін'юсту з огляду на особовий склад Ради з питань судової реформи при Президенті України. Така «ініціатива» мала в собі ідею куди глибшу ніж скасування ГК України — дискредитацію науки господарського права (а тепер ще й процесу) в цілому, «демонстрацію» її неспроможності та завзяте «викорчовування» відповідної доктрини («господарсько-правовий підхід»), ідей, напрацьованих із правової системи України з одночасною заміною на доктрину цивілістики як реванш за програші (або тяжкі для сприйняття цивілістами поступки) в нав'язуванні їх моделі правового забезпечення господарських відносин в Україні.

Кон'юнктурність і вузьковідомчі прагнення

Тож черговий проект Господарсько-процесуального кодексу (згадаємо більш ранні редакції різних експертних кіл та суб'єктів законодавчої ініціативи — від Кодексу господарського судочинства до численних «версій» ГПК) авторства Ради з питань судової реформи при Президенті України не може сприйматися як адекватне сьогоденню правове забезпечення реформи господарського судочинства, а є кон'юнктурним продуктом з метою нав'язування суспільству ідей та принципів, що переслідують вузьковідомчі та особисті прагнення окремих наукових кіл. Також не можна вважати, що саме такий проект ГПК «сприятиме роботі нового Верховного Суду», як зазначають його автори. Він буде сприяти лише одному: дискредитації незалежності господарського судочинства з відкриттям «широких можливостей» як для штучного створення усиченого варіанту «комерційного судочинства» (як це декому мариться вже не один рік) з одночасним збільшенням клієнтів для всіляких арбітражів та інших інститутів «медіації» (із викривленим вітчизняним сприйняттям цієї ідеї з метою отримання прибутку від суб'єктів господарювання, що забажають такого «правосуддя»), аж до «імплементації» господарського судочинства в цивільне за безболісним сценарієм, адже все на законодавчому рівні буде «уніфіковано» заздалегідь.

Чим більше з'являється подібних проектів, тим більше особисто я схилиюся до думки, що Господарсько-процесуальний кодекс України взагалі поки що не потребує нової редакції (звісно, певні зміни до чинної редакції все ж необхідно обговорювати та вносити), тим більше з огляду на подібні заангажовані цивілістичною спробою «уніфікації» процесуального законодавства.

відповідних договорів та їх умов можна скоригувати відповідним чином. Ну, а чому б і ні? Чому б не потішити власні «околонаукові» амбіції?

Чи варто далі статті 21 цього проекту проводити ґрунтовний аналіз? Гадаю, не варто, адже справжня «мета» проекту вже й так доволі зрозуміла.

Відстоювання адвокатської монополії

У проекті бачимо й відстоювання ідеї «адвокатської монополії» (професійна правничка допомога — стаття 17 проекту) та звуження (на знищення попри всі намагання автори проекту ще не пішли, але це поки що) інституту корпоративного юриста (юрисконсульта). Чим адвокат кращий за юридичну службу багатьох підприємств, окрім бажання адвокатських об'єднань підзаробити на наданні статусу адвоката й корпоративних юристах (бо законодавство вимагає) та значним чином розширити ринок юридичних послуг для

предметом регулювання, термінологічним домінуванням над іншими незалежними (але активно взаємодіючими) галузями законодавства: передусім господарським, земельним, екологічним тощо.

Роз'єднання цивільного та комерційного (арбітражного, господарського тощо) правосуддя було обґрунтованим ще в XIX столітті саме практикою розвитку капіталістичних відносин у суспільстві. Й лише практика радянського судочинства соціалістичної моделі «не бачила» жодної різниці між захистом прав громадян та суб'єктів господарювання, хоча під впливом об'єктивних обставин у СРСР з'явилася система господарського судочинства у формі арбітражу. Продовжився процес «спеціалізації» господарського судочинства і в наступні історичні періоди, звідси ідеї такої «уніфікації» не відповідають ні світовим тенденціям, ні практиці господарювання та захисту прав і законних інтересів господарюючих суб'єктів, органів місцевого самоврядування, тери-